

bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniowski
Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
ul. Jana Pawła II, 2
PL 59-220 Legnica

Recenzja pracy doktorskiej

Helena Kuczyńska, *Duchowość pustelnicza jako źródło formacji laikatu w świetle tradycji Kościoła*, Olsztyn 2022 (ss. 430)

Omawiana praca doktorska napisana została pod kierunkiem ks. prof. UAM dr. hab. Sławomira Ropiaka. Ta bardzo obszerna praca liczy 430 stron poświęconych studium duchowości pustelniczej, rzadkiej formy duchowości chrześcijańskiej, ale obecnej od pierwszych wieków aż do dzisiaj.

Temat podjęty w tej pracy jest aktualny, gdyż doświadczenie duchowe cieszy się wielkim zainteresowaniem naukowym w całym teologicznym świecie, również w Polsce. Dlatego prezentacja tego tematu - do tego w aspekcie historycznej, geograficznej i kulturowej ciągłości eremityzmu - wydaje się istotnym zadaniem z punktu widzenia współczesnej teologii duchowości, zwłaszcza że w wielu punktach rozprawy Autorka odwołuje się do kwalifikowanych świadków wiary chrześcijańskiej (wielu pustelników dawniejszych wieków i czasów nowszych to błogosławieni i święci Kościoła). Podjęcie w pracy doktorskiej tak aktualnego tematu jest jej niewątpliwym atutem.

1. Struktura pracy

Praca, której autorką jest Helena Kuczyńska, składa się z pięciu rozdziałów, stopniowo przechodzących od ogólnie-teologicznego tła (charakterystyka życia pustelniczego), poprzez analizę podstaw duchowości eremickiej (według wzorców zawartych w Piśmie Świętym, Tradycji Kościoła, w teologii) i zwrócenie uwagi na wspólne elementy duchowości pustelników, aż do omówienia wybranych form pobożności pustelniczej jako możliwej odpowiedzi na współczesne problemy człowieka.

Rozdziały te poświęcone są kolejno: najpierw poszukiwaniu elementów identyfikujących istotę eremityzmu, co stanowi tło dla poruszanych później zagadnień (rozd.

I: ss. 26-92), następnie usystematyzowaniu podstaw duchowości według klasycznych filarów wszelkiego teologicznego myślenia, którymi są Biblia/Tradycja/teologia (rozdz. II: ss. 94-154). Do tego punktu dominuje w pracy opis duchowego doświadczenia pustelniczego bardziej abstrakcyjny czy uogólniający, choć już w pierwszym rozdziale wsparty serią przykładów zaczerpniętych u samych źródeł eremityzmu (św. Antoni Pustelnik) aż po inspirujący dziś tak wielu wzór św. Szarbela z Libanu. Potem zaś Autorka dysertacji przechodzi do zagadnienia bardziej egzystencjalnego: źródeł samych już wewnętrznych aspektów życia pustelnika (rozdz. III: ss. 156-263). W części czwartej poznajemy refleksję na temat tego, co raczej wspólne dla eremitów, niezależnie od tego, w jakiej epoce i w jakiej kulturze przeżywali swoje powołanie (rozdz. IV: ss. 265-304), w rozdziale piątym zaś przychodzi czas na spojrzenie nazwane przez Autorkę "propozycją odpowiedzi na egzystencjalne problemy człowieka" (rozdz. V: ss. 308-373).

Reszta tekstu dysertacji to – poprzedzający zasadniczy trzon pracy – wykaz skrótów i wstęp, a w jej partii finalnej - zakończenie i bibliografia, zauważalnie obszerna i tematycznie różnorodna.

Bibliografia podzielona została na główne części: Źródła - część pierwsza (z Pismem św., księgami liturgicznymi i modlitewnikami), Źródła - część druga, w postaci nauczania Magisterium Kościoła, oraz Materiały hagiograficzne i Opracowania, wraz z Literaturą pomocniczą. Pewne wątpliwości budzi ostatnia jej część, mianowicie "materiały ze stron internetowych". Nie wydaje się, aby taka propozycja dała się zharmonizować z poprzedzającą częścią bibliografii: poprzednio motywem dzielenia na działy były względy merytoryczne, znaczenie treści i autorytetu danych publikacji czy ich przystawanie do tematu pracy. Tymczasem w części ostatniej motywem wyodrębnienia jest aspekt czysto techniczny, mianowicie rodzaj nośnika informacji. W czasach, gdy fundamentalne dokumenty Kościoła obecne są na oficjalnej stronie internetowej Watykanu, a wiele dzieł czy artykułów nie jest dostępnych inaczej, jak tylko przez Internet, taki zabieg wydaje się niefortunny. Umieszczone tu pozycje powinny zostać "rozparcelowane" na poprzednie działy bibliografii

Po zauważeniu tego uchybienia, trzeba stwierdzić, że podział bibliografii wynika z zamysłu pracy opartej w dużej części na materiale źródłowym - pismach świadków życia eremickiego - wymagającym sporej porcji cytatów z ich dzieł, skonfrontowanych później z fragmentami innych pism o najróżniejszym autorytecie: od magisterium Kościoła, przez dzieła historyków, aż po istotne przyczynki komentatorów o różnej wadze i znaczeniu

Ze *Wstępu* dowiadujemy się jasno, jaki jest zasadniczy cel dysertacji: „odnalezienie w duchowości życia pustelniczego fundamentalnych elementów, które można wykorzystać do zbudowania modelu formacyjnego katolików świeckich we współczesnym świecie” (s. 19), a także wskazanie tegoż teologicznych implikacji. W tym samym miejscu Autorka kontynuuje: "podjęte przez nas badania są skierowane do katolików pragnących kontynuacji pogłębionego życia wewnętrznego i rozwijania skutecznej alternatywy wobec psychologizacji doświadczenia religijnego i postępującej ateizacji" (*Wstęp*, s. 20). Przy tak klarownym zarysowaniu celu pracy łatwo jest ustalić przy końcu lektury stopień jego realizacji.

Oczywiście, temu głównemu zamysłowi towarzyszą pośrednie cele, a więc logicznie ujawniające się badawcze problemy, wymagające najpierw wiernego opisu doświadczenia duchowego związanego z charakterystycznym dla eremitów stylem życia; potem analizy językowo-literackie dostępnych świadectw pustelników z praktycznie wszystkich wieków historii Kościoła (a nawet sięgając wstecz aż do Starego Testamentu); analizy porównawczej konfrontującej życiowe realia eremickiego konkrety z teologicznym nauczaniem Kościoła; wreszcie - syntezy i obiektywizacji w świetle Objawienia. Logicznym wnioskiem jest przejście do zagadnień zamykających całość: interpretacja aktualizująca. Tak wygląda w toku pracy aplikacja zasadniczego schematu roboczego kierującego intelektualną wędrówki naszej Autorki: widzieć-ocenić-działać (por. *Wstęp*, ss. 23-24),

Autorka wyraźnie sygnalizuje też, jakiego rodzaju źródła będą podlegać badaniom (*Wstęp*, s. 23n). Dowiadujemy się, że "widzieć" oznacza ujrzeć eklezjalną rzeczywistość w świetle wiary dostępnej w dokumentach Magisterium. "Osądzić" to podjąć refleksję w blasku Słowa Bożego i nauczania Ojców Kościoła. A "działać"? To "wyprowadzić z tej konfrontacji życia z Ewangelią wnioski dla aktualnej działalności zbawczej Kościoła, w naszym przypadku w aktywności pustelnicznej" (s. 24).

Wyróżnia blok źródeł podstawowych - dzieła eremickich świadków życia konsekrowanego. Plan lektur został następnie poszerzony o publikacje hagiograficzne dotyczące ich życia i rozmaite dzieła poświęcone zagadnieniom teologicznym wygenerowanym przez tę problematykę. Materiał bibliograficzny zgromadzono umiejętnie, co przyczyniło się do sukcesu całego naukowego przedsięwzięcia p. Heleny Kuczyńskiej.

Nie zabrakło też we wstępie odniesienia do metody pracy, z uwzględnieniem odmienności w różnych częściach pracy (metoda dedukcyjna, analiza źródeł, opis) w dążeniu przy rozwinięciu intelektualnego wyводу Autorki, a zwłaszcza w Zakończeniu, do analizy

porównawczej i obiektywizującej syntezy - por. *Wstęp*, ss. 22n). Podjęte przez p. Helenę Kuczyńską dzieło wymagało kompetencji zarówno w dziedzinie historii duchowości jak i znajomości środowiska i kultury eremickiej. Już teraz można zaznaczyć, że kompetencje te okazały się dobre.

2. Merytoryczno-formalne aspekty dysertacji

Doktorantka dla zrealizowania zaproponowanego przez siebie tematu pracy – *Duchowość pustelnicza jako źródło formacji laikatu w świetle tradycji Kościoła*, – przyjęła podział pracy na pięć części. Dobrze posłużyło to dynamice rozważań, gdyż Autorka wychodząc od problemu bardziej ogólnego (uchwycenie głównych osi identyfikacyjnych eremityzmu) przeszła do kolejnych, specyficznych miejsc aktualizacji tego zagadnienia w doświadczeniu historycznych Ojców-założycieli i Matek-założycielek pustelniczego sposobu życia oraz u komentatorów tych form pobożności. Logika prezentacji materiału i jego ułożenie w następujących po sobie kolejnych częściach dysertacji sprawiają wrażenie przemyślanych i dobrze wyważonych etapów badań.

Bardzo istotne wydaje się podkreślenie przez Autorkę zdania tych badaczy, którzy zauważają że duchowość eremicka wykazuje zdumiewającą ciągłość historyczną, że eremita jest zwykle znakomitym wzorem mistycznego wcielania w codzienność nowości chrześcijaństwa. Ważne jest obszerne powoływanie się na ważnych świadków wiary zarówno minionych wieków jak i naszych czasów, zwłaszcza w połączeniu z powoływaniem się na dramatycznie trudne warunki, jakie zawsze stają się udziałem uczestników eremickiego powołania.

W następujących po sobie częściach przedstawionej dysertacji zauważamy rzetelność dokumentowania toku refleksji odnośnikami, trafność cytowanego materiału źródłowego (zwłaszcza doświadczeniowego) oraz sięganie do różnorodnych opracowań. Zadanie to nie było z pewnością łatwe, gdyż Autorce przyszło zmagać się z wielką ilością bardzo niejednorodnych tekstów: zarówno precyzyjnych, naukowych monografii teologicznych, jak i z dynamicznym językiem osobistych zapisków i listów, a nawet popularnych przyczynków naświetlających zagadnienie z różnych punktów widzenia. W sumie w dziele Heleny Kuczyńskiej otrzymaliśmy pozycję istotnie wzbogacającą opracowania dotyczące duchowości eremickiej - naśladowania biblijnych "bohaterów pustyni" - która istotnie uformowała katolicką pobożność całych wieków w skali Kościoła powszechnego. Poszerza to nasze spojrzenie również na to oblicze nowożytnej duchowości pustelnika, które wciąż czeka na kolejne opracowania i badania teologiczne. Dotyczy też duchowości jednej z form życia konsekrowanego (*eremityzm*) w epoce, w której zdajemy sobie coraz wyraźniej sprawę z wagi ruchów odnowy duchowości Kościoła.

W decydującej fazie pracy udało się p. Helenie Kuczyńskiej utrzymać uwagę

czytelnika na istotnych cechach duchowości eremityzmu. Kiedy pisze w *Zakończeniu* pracy „odnaleziono w duchowości życia pustelniczego elementy, które mogą być wykorzystane do zbudowania praktycznych modeli formacyjnych katolików świeckich we współczesnym świecie” (*Zakończenie*, s. 379), to wiemy, że porusza się w rzeczywistym świecie przeżyć faktycznie istniejących eremitów, a nie w podręcznikowej teorii i wyidealizowanych schematach.

Dogłębne potraktowanie źródeł, trafny dobór literatury pomocniczej dla tematów pobocznych – wszystko to jest cennym świadectwem, że p. Helena Kuczyńska zdała egzamin z reprezentatywnego przedstawienia wkładu wniesionego przez pustelników w teologię formacji ku doskonałości chrześcijańskiej i w twórcze przekazywanie tej teologii zwłaszcza chrześcijanom naszych czasów. Swoje refleksje wspomagane opracowaniami umiejętnie połączyła ze źródłami, prowadząc czytelnika ku odpowiedzi na główne pytanie towarzyszące w całej pracy, pytanie o charakter i wartość doświadczenia pustyni w radykalnym uczniostwie, a wszystko to w końcowych partiach pracy zmierza ku aplikacji do formowania katolickiego laikatu.

Szczególnie cenna jest dokonana analiza związku pomiędzy dawnymi formami pustelnicstwa a współczesnymi poszukiwaniami człowieka XXI wieku; a także sprecyzowanie, jak wielorakie było bogactwo duchowych przeżyć eremitów w zależności od specyfiki różnych 'miejsz' aktualizacji tegoż doświadczenia w sytuacjach życiowych oraz jak głębia duchowego spotkania z Bogiem prowadzi do spisanie kart osobistych zapisków, relacji i świadectw, cenionych dziś przez tak wielu katolików na całym świecie.

Całość poruszanej w dysertacji problematyki koresponduje z bieżącymi problemami chrześcijańskiej społeczności w dziedzinie duchowości, liturgii i modlitwy. Trzeba podkreślić w tym kontekście pożytek połączenia spojrzenia przez pryzmat teologii duchowości z badaniem bardzo subiektywnych przeżyć i odczuć zawartych w analizowanych tekstach. Dysertacja jest cenna i godna zainteresowania ze względu na jej aktualne wartości: ukazanie w nowym świetle zagadnień religijnego doświadczenia eremickiego, jakże istotnego dla współczesnego Kościoła poszukującego źródeł formacji dla ludzi świeckich, solidne wsparcie tych rozważań o materiał źródłowy oraz odniesienie przez analogię do współczesnego kontekstu katolickiego.

Jeśli mam odnieść się do poszczególnych części pracy, to najbardziej inspirujące wydają się partie centralne, gdzie w rozdziale trzecim mowa o głównych źródłach

wewnętrznego życia pustelnika, oraz część wieńcząca całe dzieło, czyli potraktowanie poprzedzających części opracowania jako materiału dla sformułowania "propozycji odpowiedzi na egzystencjalne problemy (współczesnego) człowieka". Szczególnie korzystne wrażenie robią fragmenty opisujące osobiste przeżycia pustelników: ich lektura i metodyczne opracowanie jest trwałym wkładem w prezentację na gruncie polskim trudnych do przekazania doświadczeń uczestników eremickiej drogi uczniostwa.

3. Uwagi i zapytania

Lektura każdego dzieła naukowego zawsze jest okazją do stawiania pytań co do możliwości udoskonalenia czy to strony formalnej lub też usprawnienia toku myśli i argumentacji.

Pewnym brakiem, który dostrzega czytelnik tej pracy, są zdarzające się błędy w bibliografii. Niektóre dotyczą języków obcych: np. j. niem., por. autor Hausherr I., s. 407; autor Schinle G., s. 415; j. franc., por. autor Hausherr J., s. 407; j. włoskiego, por. *Dizionario...* etc, s. 420. . Z kolei pozycja bibliograficzna autorstwa Teodoretę trafiła do działu literatury pomocniczej zamiast do hagiografii (s. 418). Wyżej wspomniałem już o braku pożytku z wydzielenia działu "4. Materiały ze stron internetowych". (s. 421). Dodatkowo: do tego działu trafiła pozycja ks. A. Wodarczyka, która jest po prostu tradycyjnie wydrukowaną książką - w dodatku była już wcześniej wymieniona w bibliografii.

Problemy językowe powracają na s. 31 ("temps vierges" - to jęz. franc., a nie łac.). W przypisie 151 (i 1355) znikły z kolei wszelkie przegłosy niemieckie, co uczyniło tekst niezrozumiałym. Na s. 138 znajdujemy niezrozumiałą uwagę: (gr. metanoja noos). Podobne problemy są z przypisem 630, 672 etc.

Nie jest też jasne, jaki jest cel podawania przypisu tekstu internetowego, który to przypis ciągnie się przez 5 linijek (199, przypis 871): czy istnieje jakikolwiek sposób, aby czytelnik z takiego przypisu skorzystał?

Przydałoby się też ujednolicenie używanych form imion: św. Szarbel ze s. 39 czy 76 (a zwłaszcza s. 88) staje się św. Charbelem (s. 49 i s. 60). Dorota z Mątów (s. 51, s. 293) stała się Dorotą z Mątówów (s. 224) a nawet "z Mątew" (s. 313). Wspomniany "Paizjusz Wieliczewski" (s. 75) to zapewne Pajsjusz Wieliczkowski...

Nie pomagają też w lekturze (częste - a niepotrzebne) oddzielanie w zdaniach podmiotu od orzeczenia za pomocą przecinka (s. 42, akap. 4 i wiele, wiele innych). W niektórych

zdaniach orzeczenia nawet po prostu brakuje (s. 319, ak. 1).

4. Uwagi dotyczące metody teologicznej

1. Tytuł pracy sygnalizuje "tradycję" - " *Duchowość pustelnicza jako źródło formacji laikatu w świetle tradycji Kościoła*. Zwyczajowo odróżniamy "tradycje" czyli rozmaite zwyczaje, zakorzenione upodobania czy nawet folklorystyczne ciekawostki od "Tradycji" Kościoła jako nośnika prawidłowej interpretacji Objawienia Bożego. Użycie formy "tradycja" wprowadza niepewność: czy chodzi w pracy o ludowe zwyczaje czy o fundamentalne prawdy wiary katolickiej?

Wiąże się z tym uwaga zamieszczona na s. 28: "Jan XXIII był przekonany, że Kościół powinien swoje działania dostosować do aktualnego czasu (który określał jako "kairos"). Wynikałoby z tego, że przy braku wielkiej "Tradycji" (por. "nie bierzcie wzoru z tego świata..." Rz 12:1-2), Kościołem miałyby rządzić krótkotrwałe "tradycje" dopasowywane do ducha czasu, a może nawet mody, awansowane do rangi *kairosu*..

2. Nie zawsze jest jasne, dlaczego autorka (słusznie) ilustrując poszczególne etapy swojej pracy przykładami świętych pustelników wymienia ich w kolejności przez siebie wybranej (dość dowolnej), a nie np. według chronologii. Mamy więc np. w rozdziale zaczęty na s. 44 najpierw św. Efrema, potem Hieronima i Afrahata, potem św. Szarbela i znów powrót w czasie do św. Mikołaja z Flüe, a nawet do św. Andrzeja Świerada czy nawet do samych początków, do św. Antoniego Wielkiego... Zapewne jest jakiś powód takiego właśnie doboru, ale wypadało by go opisać w tekście.

Nie zawsze jest też jasne, czemu ma służyć dany przypis: np. na s. 67 teza o przeciwstawianiu się zeświecczeniu religii jest zilustrowana przypisem nr 215 na temat przekładu Pisma Świętego na język koptyjski ok. 250 r. Zdarza się też Autorce cytowanie słów biblijnych, nawet ewangelicznych słów Jezusa, bez podania stosownych sigli biblijnych (s. 130).

5. Wniosek końcowy

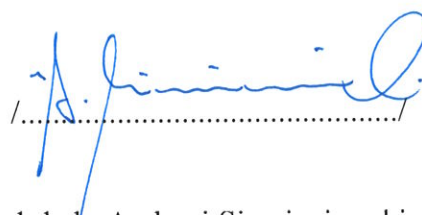
Po wymienieniu z recenzenckiego obowiązku uwag i pytań należy obecnie podkreślić walory recenzowanej pracy doktorskiej. Praca ta przecież istotnie przybliży czytelnikowi duchowość eremicką w panoramie biblijnej, historycznej i teologicznej.

Cenne jest udokumentowane dojście do wniosków pracy, czyli wykazanie, że droga pustelnicza jest oparta na prawdziwej i autentycznie chrześcijańskiej praktyce duchowej. Autorka wykazała, że eremicka praktyka życiowa bazowała zawsze na poszukiwaniu Boga żywego objawiającego się w tej 'pustyni', jaką jest postawienie na pierwszym miejscu Królestwa Bożego.

Rozprawa zrealizowała więc swój zamierzony cel, którym było „wykazanie, że wyraźny wzrost zainteresowania duchowością (eremicką) należy dziś do najbardziej charakterystycznych zjawisk, jakie obserwujemy w Kościele”, a także ujawnienie wobec negatywnych trendów kulturowo-duchowościowych, że także dla ludzi świeckich "alternatywą jest propozycja życia duchowością pustelniczą" (por. s. 374). Ten cel został poprawnie zrealizowany, droga dojścia do tego rezultatu została umiejętnie udokumentowana a jej logiczne etapy zostały przeprowadzone w sposób klarowny i systematyczny. Realizacji celu Autorki dobrze posłużyła przemyślana konstrukcja pracy oraz planowe wykorzystanie źródeł pozostających do dyspozycji p. Heleny Kuczyńskiej.

Wspomniane usterki niektórych części pracy oraz braki w staranności redakcyjnej pracy nie rzutują na jej wartość. Dlatego praca Heleny Kuczyńskiej spełnia wszystkie wymogi stawiane tego typu dysertacjom i może stanowić dobrą podstawę pod dalsze etapy przewodu doktorskiego.

22 SIE. 2022

bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniowski
Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu